

STANISŁAW SZOBER

GRAMATYKA POLSKA

W ĆWICZENIACH

PODREĆCZNIK

DLA SZKÓŁ POWSZECHNYCH
I KLAS NIŻSZYCH SZKÓŁ ŚREDNICH

ZESZYT PIERWSZY

WYDANIE DWUDZIESTE

PRZEJRZANE I UPROSZCZONE

WYDAWNICTWO M. ARCTA W WARSZAWIE

1 9 3 3

UP - Kraków BG

1050312097

PRZEDMOWA DO WYDANIA DWUDZIESTEGO.

Wydanie to zostało gruntownie przejrane i gdzie zachodziła tego potrzeba, uproszczone i uprzystępnione zarówno w dziale teoretycznym, jak w części, obejmującej ćwiczenia. Został między innymi opuszczony cały rozdział wstępny, poświęcony rozważaniom, w jaki sposób poznaje człowiek otaczający go świat i co to są przedmioty i ich właściwości, czynności i stany. Opuszczono również rozróżnienie pojęcia czynności i stanu; termin „przedmiot” zastąpiono terminem „rzecz”. Uprzystępniono również tekst ćwiczeń.

Dla ułatwienia nauczycielowi i uczniom posługiwania się tem wydaniem łącznie z wydaniem poprzednim, numerację paragrafów w wykładzie teoretycznym oraz w ćwiczeniach pozostawiono tę samą co i przedtem, bez względu na opuszczenia.

S. S.

Dn. 22 marca 1932 r.

18316

Bibl. Inst. Fil. Pol.

K-198 9, 8-4

O WYRAZACH

II. O wyrazach i ich znaczeniu¹⁾.

§ 6. Każdy z nas ma swoje nazwisko i imię. Nazwiska nasze i imiona są naszymi nazwami i zawsze się łączą z naszymi osobami, ale każdy odczuwa, że między nim samym a jego imieniem i nazwiskiem jest wyraźna różnica. My żyjemy, nazwiska nasze i imiona są martwe. Każdy z nas, jak i inne istoty żywe, odżywia się, rośnie i rozwija; każdy, jak i inni ludzie, rusza się, pracuje, myśli, cieszy się, smuci i wykonywa najrozmaitsze czynności. O imionach naszych i nazwiskach tego powiedzieć nie można; są one zupełnie do nas niepodobne. Różnicę tę doskonale odczuwamy wszyscy: nazwiska nasze to nie my sami, lecz tylko nasze nazwy.

Ale nazwy mają nie tylko ludzie, lecz także i różne rzeczy. Nazwy te nazywamy wyrazami. Między wyrazami a rzeczami, które one oznaczają, jest ta sama różnica, jaką widzieliśmy między naszymi osobami a naszymi imionami i nazwiskami. Naprzykład, wyraz *jabłko* a sam owoc, przez ten wyraz oznaczany, to dwie rzeczy zupełnie różne: nikt przecież, kto

---

¹⁾ Rozdział I (§§ 1 — 5) usunięto.

lubi jeść jabłka, nie zamieniłby tego smacznego owocu na jego nazwę.

§ 7. Jak widzieliśmy, wyrazy zawsze coś oznaczają, bo są zawsze nazwami jakiejś rzeczy, mają więc zawsze jakieś znaczenie. Wyrazy: *śnieg, biały, zimny, puszysty*, mają znaczenie, bo oznaczają znaną nam rzecz i jej właściwości.

§ 8. Żeby dobrze rozumieć mowę ludzką i wiedzieć, jak należy się nią posługiwać, trzeba pamiętać, że wyrazy mogą mieć dwojakie znaczenie, właściwe i przenośne. Właściwem nazywamy to znaczenie, które nadajemy wyrazom w ich zwykłym użyciu; przenośnem nazywamy to znaczenie, które wyrazy otrzymują niekiedy w pewnych wypadkach. Naprzykład: *Janek zasnął w miękkiej pościeli. — Pod miękką śniegu pościelą zasnęły krzewy i zioła.* Wyrazy *pościel* i *zasnął* w wypadku pierwszym są użyte w znaczeniu właściwem, bo to jest zwykle ich użycie, wyraz *pościel* oznacza tutaj poduszki, kołdrę i siennik lub materac, wyraz *zasnął* oznacza zapadnięcie w sen; w wypadku drugim te same wyrazy zostały użyte w znaczeniu przenośnem, bo mają tu niezwykle dla siebie znaczenie: wyraz *pościel* oznacza tu nie kołdrę, poduszki i siennik, lecz puszystą powłokę śniegu, która białością swoją i puszystością przypomina nam zwykłą pościel; a wyraz *zasnęły*, gdy mowa o krzewach i ziołach, oznacza nie zwykły sen, właściwy ludziom i zwierzętom, lecz podobną do niego zimową martwość roślin.

Mowa nasza pełna jest znaczeń przenośnych, spotykamy je nie tylko w książkach, lecz także w życiu

codziennem na każdym kroku: *złote serce, twarda dusza, gorzkie smartwienie, cierpkie słowo, ramiona drzew, strumień światła, ziarno nauki.*

III. O rzeczowniku.

§ 9. Wyrazy, które oznaczają rzeczy, nazywają się **r z e c z o w n i k a m i**. Rzeczowniki odpowiadają na pytania: *kto?* lub *co?* Wyrazy: *człowiek, chłop, rzemieślnik, gość, Władysław, Barbara, język, ucho, głowa, dobroć, wdzięczność*, odpowiadają na pytania: *kto? co?*, oznaczają więc rzeczy i są dlatego **r z e c z o w n i k a m i**.

§ 10. Rzeczowniki mogą oznaczać albo całe szeregi jednakowych rzeczy, jak na przykład *kraj, miasto, rzeka, chłopiec*, albo też są nazwą jakiejś jednej rzeczy, nadaną jej dla odróżnienia jej od innych podobnych. Naprzykład, wyraz *miasto* może oznaczać każde miasto, ale wyrazy *Warszawa, Kraków, Poznań, Lwów, Lublin, Łódź, Wilno* są nazwami jednego jakiegoś miasta; tak samo wyraz *chłopiec* może oznaczać najrozmaitsze osoby, gdy imiona: *Janek, Kazio, Władzio, Józio*, są nazwami pewnych tylko chłopców. Wprawdzie w klasie lub w innem jakimś zgromadzeniu może się znaleźć kilku *Janków, Kaziów, Władziów* lub *Józiów*, ale tam chłopcy różnią się swemi nazwiskami, natomiast imiona chrzestne wyróżniają ich w kole rodzinnem.

Rzeczownik, którym oznaczamy jakąś rzecz dla odróżnienia jej od innych do niej podobnych, nazywamy rzeczownikiem **własnym**, bo jest własnością pewnej tylko rzeczy. Wszystkie inne rzeczowniki nazywają się **pospolitemi**. Rzeczowniki: *Polska, Francja, Anglja; Warszawa, Kraków, Poznań, Lwów, Wilno; Wi-*

śła, San, Warta; Stanisław, Marja, są rzeczownikami własnymi; rzeczowniki: *kraj, miasto, rzeka, człowiek*, należą do pospolitych.

Rzeczowniki własne, jak widać z przytoczonych przykładów, piszemy wielkimi literami na początku.

IV. O przymiotniku.

§ 11. Wyrazy, które oznaczają właściwości rzeczy, nazywają się przymiotnikami. Przymiotniki odpowiadają na pytania: *jaki? jaka? jakie?* Wyrazy: *czarna (chmura), biały (włos), stary (człowiek), zwiędły (kwiat), szerokie (pole), dojrzałe (żyto)*, odpowiadają na pytania: *jaki? jaka? jakie?*, oznaczają więc właściwości rzeczy i są dlatego przymiotnikami.

V. O czasowniku.

§ 12. Wyrazy, które oznaczają czynności, nazywamy czasownikami. Czasowniki odpowiadają na pytanie: *co robi?* Wyrazy: *(rolnik) sieje, (skowronek) śpiewa, (koń) orze, (słońce) grzeje, (trawa) zielenieje, (zboże) się kłosi*, odpowiadają na pytanie: *co robi?*, oznaczają więc czynności i są dlatego czasownikami.

§ 13. Czynności zmieniają się ciągle w czasie. Jeżeli zwrócimy uwagę na siebie, to łatwo spostrzeżemy, że ciągle zmieniamy swoje czynności: raz *siedzimy*, to znowu *chodzimy*, we dnie *czuwamy*, w nocy *śpimy*, raz *się smucimy*, innym razem *radujemy*, raz *placzymy*, to znowu *się śmiejemy*, raz *czytamy*, innym razem *piszemy* lub *rysujemy* i t. d. W czynnościach naszych powtarzają się ciągle zmiany. Dlatego też czasowniki,

oznaczając czynności, wskazują zarazem, w jakim czasie te czynności się odbywają; stąd też pochodzi nazwa tych wyrazów—czasowniki, na przykład: *uczeń pisze, uczeń pisał, uczeń napisze; słońce wschodzi, słońce weszło, słońce wzejdzie.*

§ 14. Rozróżniamy trzy czasy: czas teraźniejszy, przeszły i przyszły.

Czas teraźniejszy wskazuje, że czynność odbywa się w chwili, kiedy o niej mówimy. Tak, na przykład, gdy patrzę na was, jak w tej chwili, gdy mówię do was, siedzicie spokojnie i słuchacie, powiadam: *Uczniowie siedzą i uważają.* Tutaj czasowniki *siedzą i uważają* są użyte w czasie teraźniejszym.

Czas przeszły wskazuje, że czynność odbyła się przed tą chwilą, w której o niej mówimy. Tak, na przykład, gdy przypominam sobie naszą wczorajszą lekcję i z przyjemnością myślę, z jakim zajęciem przysłuchiwaliście się opowiadaniu, które wam czytałem, powiadam: *Uczniowie siedzieli spokojnie i uważali.* Tutaj czasowniki *siedzieli i uważali* zostały użyte w czasie przeszłym.

Czas przyszły wskazuje, że czynność dopiero się odbędzie po tej chwili, w której o niej mówimy. Tak, na przykład, gdy myślę o jutrzejszej lekcji i o wierszach, które macie na jutro zadane, powiadam: *Uczniowie będą deklamowali wiersze.* Tutaj czasownik *będą deklamowali* jest użyty w czasie przyszłym.

VI. O przysłówku.

§ 15. Jak widzieliśmy, chcąc poznać właściwości rzeczy, odpowiadamy na pytania: *jaki? jaka? jakie?* Odpowiadając, na przykład, na pytanie *jaki śnieg?*, wska-

zujemy na jego właściwości: *biały, zimny, puszysty*. Gdy jednak zadamy sobie pytanie *jak?*, wskażemy na właściwość nie rzeczy, lecz na właściwość jakiejś cechy lub czynności. Gdy, na przykład, widząc, że *słońce świeci*, zadamy sobie pytanie *jak świeci?* i odpowiemy *jasno*, wskażemy na właściwość czynności słońca.

Gdy słyszę, że *uczniowie czytają* i zwrócę uwagę na to, jak oni czytają, to w odpowiedzi na to pytanie wskażę na właściwość tej czynności: *uczniowie czytają dobrze*; a innym znowu razem powiem: *uczniowie czytają źle*. Wyrazy *dobrze* i *źle* oznaczają właściwość czynności.

Gdy patrzę na liście drzewa i widząc, że są *zielone*, odpowiem sobie na pytanie, jak *zielone?*, to wskażę na właściwość cechy: *jasno zielone* lub *ciemno zielone*.

Wyrazy, które oznaczają właściwości cech lub czynności i odpowiadają na pytania: *jak? gdzie? kiedy? skąd? dokąd?*, nazywają się przysłówkami. Wyrazy: *jasno (świeci), dobrze (czytają), ciemno (zielony), bardzo (ładny), tutaj (siedzą), tam (poszli), jutro (przyjdą)*, są przysłówkami.

VII. O wyrazach samodzielnych i niesamodzielnych.

§ 16. W mowie naszej rzadko kiedy posługujemy się oddzielnymi wyrazami, bywa to najczęściej w krótkich rozkazach, na przykład, w komendzie wojskowej lub w krótkich dorywczych odpowiedziach, zapytaniach lub wykrzyknieniach, na przykład: *ognia! pal! tak, nie, dobrze, gdzie? tu*. Zwykle używamy połączeń wyrazów. Dopiero w takich połączeniach wyrazy nabierają wyrazistego znaczenia. Ale rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki i przysłówki, nawet gdy je weźmiemy oddzielnie, mają zawsze mniej lub więcej jasne znaczenie.

Gdy powiemy oddzielnymi wyrazami: *stół — piec — okno — las — pies — kot — koń — miasto — wieś — rzeka — staw — zielony — biały — czarny — czyta — pisze — siedzi — leży — chodzi — mówi — śpiewa — dobrze — źle — ładnie — brzydko* —, to chociaż nie będą to całe, skończone myśli, jednak znaczenia wypowiedzanych wyrazów będą dla nas zupełnie jasne.

Inaczej zupełnie, gdy będziemy wypowiedzali oddzielnie takie wyrazy, jak *i, a, z, po, przy, w...* Takie wyrazy, wypowiedziane oddzielnie, bez połączenia z innymi wyrazami, nie mają jasnego znaczenia, i dlatego nazywają się wyrazami niesamodzielnymi bo samodzielnie nic nie znaczą. W przeciwieństwie do nich rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki i przysłówki nazywamy wyrazami samodzielnymi.

§ 17. Wyrazy samodzielne oznaczają rzeczy, właściwości lub czynności rzeczy i właściwości cech i odpowiadają, jak widzieliśmy, na pytania: *kto? co? jaki? jaka? jakie? co robi? co się dzieje? jak?*

Wyrazy niesamodzielne wskazują na najrozmaitsze związki, jakie mogą być w mowie między wyrazami samodzielnymi. Naprzykład: *ojciec i syn, klucz od szafy, dach z blachy, chata pod lasem, wiatr od morza, maszynka do kawy; podobny do matki, łakomy na owoce, błądy ze strachu; idziemy na spacer, siedzimy na ławce; zdolny ale leniwy, pracowity i sumienny...*

VIII. Podział wyrazów.

§ 18. Według tego, co wyrazy oznaczają, można je podzielić na następujące klasy:

Wyrazy samodzielne				Wyrazy niesamodzielne
oznaczające rzeczy	oznaczające cechy rzeczy	oznaczające czynności rzeczy	oznaczające właściwości cech i czyn- ności	
1. Rzeczowniki	2. Przymiotniki	3. Czasowniki	4. Przysłówki	

O ZDANIU I JEGO CZĘŚCIACH

I. Rodzaje zdań.

§ 19. Wyrazy samodzielne i niesamodzielne składają się na naszą mowę, a mową posługujemy się wtedy, gdy chcemy wyrazić nasze myśli, uczucia lub wolę.

Wyraz lub połączenie wyrazów, zapomocą których wyrażamy, co myślimy, co czujemy i czego pragniemy, nazywa się zdaniem. Naprzykład: *Piszę.* — *Mówię.* — *Słuchacie.* — *Uczniowie piszą.* — *Chłopcy bawią się na dziedzińcu szkolnym.* — *Jak ładnie świeci słońce!* — *Chodźcie!*

§ 20. Zdania, w których wypowiadamy myśl bez udziału uczucia, nazywają się zdaniami oznajmującymi, bo przez nie zawsze o czymś oznajmiamy. Naprzykład: *Dziś mamy ładną pogodę.* — *Warszawa leży nad Wisłą.*

Zdania, w których obok myśli wyrażamy jakieś uczucia, nazywają się zdaniami wykrzyknikowymi, bo uczucia te wydobywają się zawsze w jakimś okrzyku lub w mniej lub więcej podniesionym głosie. Naprzykład: *Jaka dziś piękna pogoda!* — *O, gdyby Warszawa leżała nad morzem!*

Zdania, przez które o coś pytamy, nazywają się pytającymi. Naprzykład: *Jaka jest dziś pogoda?* — *Gdzie leży Warszawa?* — *Czy znasz Warszawę?*

W piśmie po zdaniach oznajmujących kładziemy zwykle kropkę lub przecinek; po zdaniach wykrzyknikowych używamy znaku !, zwanego wykrzyknikiem, a po zdaniach pytających kładziemy znak ?, zwany pytajnikiem.

II. Części zdania.

§ 21. Każde zdanie rozkłada się na dwie części, z których jedna nazywa się podmiotem, a druga — orzeczeniem.

Podmiot odpowiada na pytania: *кто?* lub *co?* i wskazuje na osobę lub rzecz, o których jest mowa w zdaniu. Np.: *Noc | przechodzi. Zmierzch | się rozprasza. Gwiazdy | znikają. Nadchodzi | piękny dzień.* W zdaniach tych wyrazy *noc, zmierzch, gwiazdy, piękny dzień* są podmiotami.

Jak widać, podmiot może być wyrażony zapomocą jednego lub połączenia dwóch, a nawet kilku wyrazów.

§ 22. Orzeczenie jest częścią zdania, w której wypowiadamy, co podmiot robi lub jaką posiada właściwość. Orzeczenie odpowiada więc na pytania: *co robi podmiot? jaki jest, był lub będzie podmiot?* Naprzykład: *Ranek | był śliczny. Słońce | świeciło. Ziemię pokrywała | rosa. Na rudawym pokładzie torfu kwitły | niezapominajki.* W zdaniach tych wyrazy *był śliczny, świeciło, ziemię pokrywała, na rudawym pokładzie torfu kwitły* są orzeczeniami.

Jak widać, orzeczenie tak samo, jak podmiot, może być wyrażane zapomocą jednego lub połączenia dwóch, a nawet kilku wyrazów.

§ 23. Położenie podmiotu i orzeczenia w zdaniu może być różne. Zwykle podmiot bywa na pierwszym miejscu, a orzeczenie na drugim, naprzykład: *Słońce | się zniża. Niebo | jest pogodne*. Niekiedy jednak ten porządek części zdania się zmienia tak, że podmiot zajmuje drugie miejsce, a orzeczenie wysuwa się na początek zdania, naprzykład: *Nadchodzi | spokojny wieczór. Dokoła ciągną się | zielone wzgórza. W dolinie zasypia | łąka. Wszędzie panuje | cichy spokój*. Zdarza się nieraz i tak, że wyrazy, tworzące podmiot, przeplatają się w zdaniu z wyrazami, tworzącymi orzeczenie, naprzykład: *Pewnego razu poszli | chłopcy | do lasu*. W zdaniu tem podmiot *chłopcy* został wsunięty między wyrazy, należące do orzeczenia.

Przykłady te wskazują, że, szukając podmiotu i orzeczenia, nie można wprost dzielić zdania na jego część początkową i końcową, i w początkowej widzieć podmiot, a w końcowej orzeczenie, bo niezawsze tak bywa. Chcąc odnaleźć części zdania i nie zbłądzić, trzeba się zastanowić nad znaczeniem wyrazów. W tym celu trzeba tylko zadać sobie odpowiednie pytania. Podmiot, jak wiemy, odpowiada na pytania: *kto? co?* a orzeczenie poznajemy, odpowiadając na pytania, *co robi podmiot? lub jaki jest, był lub będzie?*

O ZGŁOSKACH I GŁOSKACH

I. O zgłoskach.

§ 24. Wyrazy możemy wymawiać lub pisać. Wymawiając wyrazy, rozkładamy je na cząstki, naprzykład: *ja-go-da, je-ży-na, jo-dła, so-sna*.

Cząstki, na które rozkładamy wyrazy przy ich wymawianiu, nazywamy zgłoskami.

Wyrazy mogą się składać z jednej zgłoski lub połączenia dwóch albo więcej zgłosek. Wyraz *dąb* ma jedną zgłoskę, wyraz *so-sna* dwie zgłoski, a wyraz *ja-go-da* — trzy zgłoski.

Zgłoski składać się mogą albo z jednego jakiegoś głosu, albo z połączenia dwóch lub więcej głosów. Naprzykład w wyrazach: *o-ko*, *u-li-ca*, zgłoski *o*-, *u*-mają po jednym głosie, a zgłoski *-ko*, *-li*, *-ca* mają po dwa głosy.

II. O głośkach.

§ 25. Głosy, z których składają się zgłoski, nazywamy głośkami; głosy *o*, *u*, *l*, *i*, *c* są głośkami.

Jedne głoski, jak naprzykład *o*, *u*, mogą same przez się tworzyć zgłoski, inne zjawiają się w zgłoskach tylko w połączeniu z innymi głośkami, naprzykład *l*, *c*. Zależnie od tego dzielimy głoski na samogłoski i spółgłoski.

Samogłoski są to głoski, które same przez się mogą tworzyć zgłoski. Głoski naprzykład: *o*, *u*, *i*, *a* są samogłoskami, bo, jak pokazują wyrazy *o-ko*, *u-li-ca*, *i-gła*, *a-tłas*, mogą same przez się tworzyć zgłoski.

Spółgłoski są to głoski, które zjawiają się w zgłoskach tylko w połączeniu z samogłoskami i nigdy same przez się zgłosek nie tworzą. Głoski naprzykład: *k*, *l*, *c*, *g*, *ł*, *t*, są spółgłoskami, bo nigdy same przez się zgłosek nie tworzą, lecz zjawiają się w nich w połączeniu z samogłoskami.

III. O literach.

§ 26. Jak wiadomo, językiem można się porozumiewać nie tylko w mowie ustnej, lecz także zapomocą pisma. W mowie wyrazy wymawiamy, w piśmie piszemy. Gdy piszemy, każdą głoskę wyrazu wyrażamy zapomocą oddzielnego znaku.

Znaki, zapomocą których wyrażamy w piśmie głoski, nazywają się literami.

Litera jest znakiem głoski, więc łatwo je pomieścić. Pamiętać jednak należy, że są to dwie rzeczy zupełnie różne, choć tak blisko z sobą związane. Głoski wymawiamy i słyszymy, litery piszemy i widzimy. Głoski zjawiają się w mowie, litery — w piśmie.

IV. O samogłoskach.

§ 27. W mowie polskiej używamy 8 samogłosek: *a, e, i, y, o, u, ę, ą*.

Samogłoski te oznaczamy w piśmie zapomocą 9 liter: *a, e, i, y, o, u, ó, ę, ą*.

Litera *a* oznacza samogłoskę *a*.

Litera *e* oznacza samogłoskę *e*.

Litera *i* oznacza samogłoskę *i*.

Litera *y* oznacza samogłoskę *y*.

Litera *o* oznacza samogłoskę *o*.

Litery *u* albo *ó* oznaczają samogłoskę *u*.

Litera *ę* oznacza samogłoskę *ę*.

Litera *ą* oznacza samogłoskę *ą*.

Jak widzimy, każda samogłoska ma swoją literę, tylko samogłoska *u* oznaczana bywa dwojako, literą *u* albo literą *ó*.

Samogłoskę *u* oznaczamy literą *ó* najczęściej wtedy, kiedy wymienia się na *o*, na przykład: *dół* — *doły*, *wieczór* — *wieczory*, *główka* — *głowa*, *jagóдка* — *jaгода*.

Zdarza się jednak nieraz, że zapomocą litery *ó* oznaczamy także taką samogłoskę *u*, która się nie wymienia na *o*, na przykład w wyrazach *góra*, *córka*, *źóraw*. Żeby nie robić błędów w pisaniu, trzeba pamiętać sposób pisania takich wyrazów.

V. O spółgłoskach.

§ 28. Każda spółgłoska tak samo, jak każda samogłoska, ma w piśmie swoją literę. Niektóre spółgłoski oznaczamy zapomocą liter podwójnych, na przykład: *ch*, *sz*, *dz*, *cz*.

Żeby się o tem przekonać, przeczytajmy głośno i wyraźnie wyrazy *chata*, *szata*, *dzwon*, *czara* i policzmy, ile jest w nich wymawianych głosek i napisanych liter. Przy uwadze łatwo spostrzeżemy, że każdy z tych wyrazów ma w piśmie o jedną literę więcej, niż posiada w mowie głosek. Nie można tego wytłumaczyć sobie inaczej, jak tylko w ten sposób, że jedna głoska jest tu oznaczona zapomocą litery podwójnej. Temi głoskami są tutaj spółgłoski *ch*, *sz*, *dz*, *cz*.

§ 29. Takie wyrazy, jak *pasek* i *piasek*, *bez* i *bies*, *mara* i *miara*, *wór* i *wiór*, *sen* i *sień* wskazują, że niektóre spółgłoski możemy wymawiać twardo i miękko, mamy więc w mowie polskiej spółgłoski twarde i miękkie.

Spółgłoski miękkie oznaczane bywają w piśmie polskim w różny sposób:

1) przed samogłoską *i* miękkości spółgłosek nie oznaczamy wcale, na przykład: *bić* — *być*, *wić* — *wyć*, *pisk* — *pysk*, *miły* — *myły*, *bzik* — *bzyk*, *sita* — *syta*.

2) przed innymi samogłoskami oznaczamy miękkość spółgłoski literą *i*, na przykład: *pasek* — *piasek*, *bez* — *bies*, *wąs* — *wiąz*, *zęby* — *zięby*, *pęta* — *pięta*, *sen* — *sień*, *wór* — *wiór*. Jak widać, spółgłoski miękkie przed wszystkimi samogłoskami prócz *i* oznaczane bywają zapomocą dwóch liter, zapomocą litery, oznaczającej odpowiednią spółgłoskę twardą i litery *i*.

3) przed spółgłoskami i na końcu wyrazów oznaczamy miękkość spółgłosek przez przecinek, który kładziemy nad literą, oznaczającą odpowiednią spółgłoskę twardą, na przykład: *konie*—*koń*—*koński*, *pan* — *pański*, *pani* — *panie* — *pań*, *prosić* — *proś* — *prośba*, *grozić* — *groź* — *groźba*.

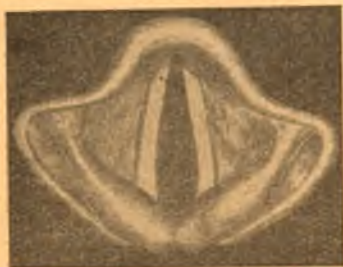
§ 30. Spółgłoskę *ż* oznaczamy w piśmie polskim dwojako, literą *ż* lub *rz*.

Literami *rz* wyrażamy spółgłoskę *ż* w tych wyrazach, w których wymienia się ze spółgłoską *r*, na przykład: *dwór* — *we dworze*, *jezioro* — *na jeziorze*, *stolarz* — *stolarstwo*. Zdarza się jednak nieraz, że spółgłoskę *ż* oznaczamy literami *rz* także w takich wyrazach, w których ona nie wymienia się na spółgłoskę *r*, na przykład: *rzeka*, *rząd*, *rzemień*, *rzepa*. Dla unikania błędów sposób pisania tych wyrazów trzeba pamiętać.

§ 31. W dwojaki sposób oznaczamy również w piśmie polskim spółgłoskę *ch*, zapomocą liter *ch* albo zapomocą litery *h*, na przykład: *chata*, *chlew*, *chory*, *chować*, *chrzan*, *echo* — *hańba*, *herbata*, *honor*, *bohater*.

Ogólnie można powiedzieć, że spółgłoskę *ch* oznaczamy literami *ch* w wyrazach swojskich; w wyrazach zaś, które zapożyczyliśmy z języków obcych, oznaczamy spółgłoskę *ch* w jednych razach literami *ch*, w innych — literą *h*, według tego, jak ta głoska jest oznaczona w języku, z którego wyraz został zapożyczony. Nie każdy jednak zna tak dobrze obce języki, i dlatego dla unikania błędów trzeba z pamięci wiedzieć, w jakich wyrazach używać liter *ch* i w jakich litery *h*.

Otwór krtani podczas wymawiania spółgłosek bezdźwięcznych.

Otwór krtani podczas wymawiania głosek dźwięcznych (samogłosek i spółgłosek dźwięcznych).

§ 32. Jeżeli zatkamy dłońmi szczelnie uszy i będziemy wymawiali kolejno brzmienia spółgłosek *s—z*, *sz—ż*, *c—dz*, *cz—dż*, to przy wymawianiu *z*, *ż*, *dz*, *dż* odczuwamy w uszach silne dudnienie, czego przy wymawianiu spółgłosek *s*, *sz*, *c*, *cz* nie wyczuwamy.

Dudnienie, które wyczuwamy podczas wymawiania spółgłosek takich, jak *z*, *ż*, *dz*, *dż*, pochodzi stąd, że przy wymawianiu tych spółgłosek drgają wiązadła głosowe.

Wiązadła głosowe są to dwa mięśnie, które, niby dwie wargi, rozszerzają, zwężają lub zupełnie zamykają otwór krtani (obacz rysunek). Gdy krtani jest szeroko otwarta, powietrze, które podczas mówienia wypychamy z płuc, swobodnie przez nią przepływa; gdy natomiast wskutek zbliżenia wiązadeł głosowych otwór krtani jest znacznie zwężony, wówczas powietrze, wypychane z płuc, z trudem przedostaje się przez krtani, naciska na wiązadła głosowe i wywołuje ich drganie; wtedy powstają takie głoski, jak *z, ź, dz, dź*.

Spółgłoski, przy których wytwarzaniu drgają wiązadła głosowe, nazywają się spółgłoskami *dźwięcznymi*. Spółgłoski, przy których wytwarzaniu wiązadła głosowe nie drgają, nazywają się spółgłoskami *bezdźwięcznymi*. Spółgłoski *z, ź, dz, dź* są dźwięczne, spółgłoski *s, sz, c, cz* są bezdźwięczne.

Samogłoski są głoskami *dźwięcznymi*, bo przy ich wymawianiu wiązadła głosowe drgają.

§ 33. Każda spółgłoska bezdźwięczna ma odpowiadającą sobie spółgłoskę dźwięczną, naprzykład: *s — z, sz — ź, ś — ź, c — dz, cz — dź, ć — dź, p — b, t — d, k — g*. Różnica między temi parami spółgłosek jest tylko w tem, że przy wymawianiu jednych nie drgają wiązadła głosowe, a przy wymawianiu drugich wiązadła głosowe drgają i że jedne są wskutek tego bezdźwięczne, a drugie — dźwięczne. Z tego jednak nie wynika, że każdej spółgłosce dźwięcznej odpowiada stosowna bezdźwięczna, bo kilka spółgłosek dźwięcznych nie ma odpowiednich bezdźwięcznych, naprzykład: *m, n, r, l*.

§ 34. Spółgłoski dźwięczne na końcu wyrazów

brzmia tak samo, jak odpowiadające im bezdźwięczne. Naprzykład w wyrazach *obraz*, *pieniądz*, *wąz* końcowe spółgłoski *z*, *dz*, *ż* wymawiamy, jak odpowiadające im bezdźwięczne *s*, *c*, *sz*.

W piśmie jednak oznaczamy tu bezdźwięczne spółgłoski literami *z*, *dz*, *ż*, bo w innych postaciach tych wyrazów spółgłoski dźwięczne *z*, *dz*, *ż* brzmia zupełnie wyraźnie, naprzykład: *obraz* — *obrazy*, *pieniądz* — *pieniądze*, *wąz* — *węże*.

§ 35. Tak samo w środku wyrazów, jeżeli spółgłoska dźwięczna znajdzie się przed spółgłoską bezdźwięczną, to ją wymawiamy, jak bezdźwięczną. Naprzykład wyrazy *gałązka*, *bródka* wymawiamy tak, jakgdyby przed *k* były spółgłoski *s*, *t*. Piszemy jednak *z*, *d*, bo w innych postaciach tych wyrazów wyraźnie słyhać dźwięczne spółgłoski *z*, *d*, naprzykład: *gałązek*, *bródek*.

Odwrotnie, spółgłoski bezdźwięczne przed dźwięcznymi wymawiamy, jak dźwięczne. Naprzykład wyraz *prośba* wymawiamy tak, jakgdyby przed *b* była spółgłoska dźwięczna *ż*. Piszemy jednak *ś*, żeby zaznaczyć łączność, która jest między rzeczownikiem *prośba* a czasownikiem *prosić*, gdzie bezdźwięczne *ś* brzmi zupełnie wyraźnie.

ĆWICZENIA

O WYRAZACH

II. O wyrazach i ich znaczeniu ¹⁾.

38. Jakie masz imię?

39. Jak się nazywasz?

40. Czy my a nasze imiona i nazwiska to jedno i to samo? Czy niema między nimi żadnej różnicy?

41. Czy ty żyjesz? A czy imię i nazwisko twoje żyją?

42. Czy tylko ludzie mają swoje nazwy? A jak się to nazywa? A jaka jest nazwa tej rzeczy?

43. Czy te rzeczy a ich nazwy to jedno i to samo? Czy niema między nimi żadnej różnicy?

44. Słońce jest ciepłe, czy jego nazwa także grzeje? Róża pachnie, a czy czujemy zapach jej nazwy? Jabłko jest smaczne, a jakiż jest smak jego nazwy?

45. Pomyśl o właściwościach słońca. Nazwij te właściwości, odpowiadając na pytanie: *jakie jest słońce?*

46. Pomyśl o właściwościach swego kolegi. Nazwij te właściwości, odpowiadając na pytanie: *jaki jest kolega?*

47. Pomyśl o czynnościach swego kolegi. Nazwij te czynności, odpowiadając na pytanie: *co robi kolega?*

---

¹⁾ Rozdział I z ćwiczeniami: 1—37, usunięto.

48. Czy właściwości i czynności mają swoje nazwy? Czy tylko rzeczy mają swoje nazwy?

49. Odpowiadając na pytania: *kto? co?*, wskaż wyrazy, oznaczające rzeczy. W odpowiedzi na pytania: *jaki? jaka? jakie? co robi?* wskaż wyrazy, oznaczające właściwości i czynności.

Gorąca kasza w usta parzy. — Nowy śnieg, nowy mróz. — Bóg — lekarz najlepszy. — Pan Bóg jest sprawiedliwy. — Mądra głowa nie dba na głupie słowa. — Dobrym gospodarzom Pan Bóg pomaga. — Za Piasta były drewniane miasta. — Posłuszne dziatki to skarb dla matki.

50. Przepisz, podkreślając nazwy rzeczy raz, a nazwy właściwości i czynności dwa razy:

Naszły deszcze jesienne. Niebo stalowe, jednostajne, smutne. Ale oto widnokrąg się rozjaśnia i słoneczko świeci. Choć nie grzeje, ale po chwilowych deszczach i wichrach płynie po błękitach. Dni krótkie, ale ciepłe i ciche. Lekki wiaterek nosi w powietrzu białe nici pajęczce. To babie lato.

51. Wskaż wyrazy, oznaczające rzeczy:

Mały Janek zasnął w miękkiej pościeli.—Pod miękką śniegu pościelą zasnęły krzewy i zioła. — Jabłonka i grusza podpórek aż proszą. tak na nich i jablek i gruszek. — Córka była ojcu podporą w starości. — Dzieci zmówiły pacierz. — Strumyk szepcze swe pacierze. — Dawni wojownicy używali łuków i strzał. — Słońce rzuca swe promienne strzały.— Kazio na znak zgody kiwnął głową. — Ojciec jest głową rodziny.

52. Czy wyrazy *pościel*, *podpora*, *pacierz*, *strzała*, *głowa* w podanych wyżej przykładach mają jednakowe znaczenie, czy oznaczają jedne i te same rzeczy? Co oznacza wyraz *pościel* w przykładzie: *pod miękką śniegu pościelą zasnęły krzewy i zioła*? Co oznacza wyraz *podpora* w przykładzie *córka była ojcu podporą w starości*? Wytlumacz znaczenie wyrazów *pacierz*, *strzała*, *głowa* w pozostałych przykładach.

53. Wskaż wyrazy, mające znaczenie przenośne: Deszczowe łzy zalały dolinę. — Stada chmur zaległy widnokrąg. — Stado owiec biegnie na pastwisko. — Płaszcz z chmur zasłonił góry. — Rozwarły się okiennice i strumień jasnego światła rozlał się po pokoju. — Niebiosa lśnią gwiazdami. — Śnieg pada brylantami. — Ziarna nauki wydają plon obfity. — Na murawie szkli się w perłach rosa.

54. Powiedz kilka przykładów, w którychby były użyte wyrazy w znaczeniu przenośnem.

55. Przepisz, podkreślając wyrazy, użyte w znaczeniu przenośnem:

A za tego króla Jana, co to po łbach bił pogana, przyszły posły i rozjemce. — „Ratuj, królu, giną Niemce! Turek na nas następuje, szyjom naszym miecz gotuje, naszym wieżom księżyc w nowiu, naszym działkom chrzest z ołowiu. Jak zdobędą Wiedeń stary, krwawo poczną uczyć wiary i postawią ciężkie stopy w samem sercu Europy. My siłami niemieckimi nie obronim naszej ziemi; ratuj, królu!” Król się porwał zagniewany i zawołał: „Miecz mi dajcie! Nie spocznę, klnę się duszą, aż oczyszczę dom sąsiada od szarańczy, co nań siada!”

56. Wskaż wyrazy, użyte w znaczeniu przenośnem:

Janek drzemał przy stole.—Pochylone chaty drzemią na dolinie.—Złoty pieniądz, choć mały, wart był trzy talary.—On ma złote serce.—Krzemień był twardej i ostry.—On ma twarde serce.—Ostry świst przebił powietrze.— Nie lubię gorzkiej herbaty. — Nieposłuszeństwo dzieci jest dla rodziców gorzkim zmartwieniem. — Ocet jest kwaśny. — Myśliwi wrócili z łowów w kwaśnych humorach.—Myśliwy strzelił do zająca.— Z za różowej chmurki słońko wystrzela. — Stoi w lesie wylękniona osina, wciąż do ziemi swe gałęzie nagina; dziwią się leśne drzewa niemało, co to biednej osiczynie się stało. — Nasza się Wisła ukończona toczy przez kraj pszeniczny, polisty, uroczy; a nad nią ówdzie wioska się uśmiecha, chata się bieli, pochyla się strzecha.

57. Czy tylko wyrazy, oznaczające rzeczy, używane bywają w znaczeniu przenośnem? Czy wyrazy oznaczające właściwości i czynności, mogą być używane w znaczeniu przenośnem?

58. Podaj kilka przykładów na użycie w znaczeniu przenośnem wyrazów, oznaczających właściwość lub czynność.

59. Przepisz, podkreślając wyrazy, użyte w znaczeniu przenośnem:

Słońko majowe ze snu już wstaje, we mgłach różowe wylęca gaje, przez chmur koronkę patrzy ciekawie, biegnie przez łąkę, kąpie się w stawie; promyki drżące po drzewach wiesza i budzić śpiące kwiatki pośpiesza; ukradkiem zcicha pączki rozwija i wlot z kielicha rosę wypija.

III. O rzeczowniku.

60. Odpowiadając na pytania: *kto?* *co?*, wskaż wyrazy, oznaczające rzeczy:

Gościa nieproszonego za drzwi wynoszą. — Barbara święta o górnikach pamięta. — Na twarde drzewo twardej potrzeba siekiery. — Język sieje, ucho zbiera.

61. Wymień kilka rzeczowników.

62. Przepisz, podkreślając rzeczowniki:

Wędrowało sobie słonko, uśmiechnięte, jasne, złote; szło nad gajem, szło nad łąką, napotkało w łzach sierotę. Ten się żali: „Tak wesoło świecisz światu, słonko moje, gdy ja smutny we łzach stoję!” Słonko na to: „Biedne dziecię, i mnie smutno na niebiosach, gdy o waszym myślę świecie i o ludzi ciężkich losach; lecz nie mogę ustać w drodze, by nad każdą boleć raną. Nie pomogą próżne żale, ból swój niebu trza polecić”.

63. Jakie wyrazy nazywamy rzeczownikami?

64. Wskaż rzeczowniki i zastanów się, co każdy z nich oznacza, osobę, zwierzę, roślinę czy rzecz martwą:

Jedna jaskółka nie przynosi wiosny. — Za króla Jana Kazimierza nie stało miast i żołnierza. — Bóg — lekarz najlepszy. — Kruk krukowi oka nie wykole. — Dobry młyn wszystko zmięle. — Przyjaciel przyjaciela rad widzi. — Każdy ptak ciągnie do swego gniazda. — Złe koło i zła głowa najwięcej robią hałasu. — Soli do chleba, a nie chleba do soli się daje. — Zasiał tatarską, zrodziło się proso. — Mądra myszka w łapkę nie wpadnie.

65. Napisz po 5 przykładów na rzeczowniki, oznaczające ludzi, zwierzęta, rośliny i rzeczy martwe.

66. Zastanów się, jaka jest różnica między rzeczownikami: *chłopiec* a *Janek*, *dziewczynka* a *Mania*, *miasto* a *Warszawa*, *rzeka* a *Wisła*.

Czy *Janek* jest *chłopcem*? a czy każdy *chłopiec* jest *Jankiem*? Czy *Mania* jest *dziewczynką*? a czy każda *dziewczynka* jest *Manią*? Czy każde miasto nazywa się *Warszawą*? Jakie znasz jeszcze *miasta*? Czy każda rzeka nazywa się *Wisłą*? Jakie znasz inne *rzeki*?

67. Wskaż rzeczowniki własne:

Wisła płynie, jak płynęła.— Przeplłynął przez morze, a na Dunajcu utonął.— Warszawa ma ogrody, a Kraków sam ogród.— Pod Warną poginęli nasi marno¹⁾.— Za króla Olbrachta wyginęła szlachta²⁾.— Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.— Za Piasta były drewniane miasta.— Nie odrazu Kraków zbudowano.— Język i do Rzymu doprowadzi.— Od świętej Anki (26 lipca) chłodne wieczory i ranki.— Święty Wojciech sieje, Marek się z niego śmieje³⁾.— Na świętego Stanisława Kostkę (13 listopada) ujrzysz śniegu drobnostkę, a na Ofiarowanie (Najśw. Marji Panny, 21 listopada) przydadzą się i sanie.

68. Przepisz, podkreślając rzeczowniki własne:

Nad rzeką Wisłą stoi góra Wawel. Na Wawelu za mek królewski zbudowano przed dawnemi czasy. Pły nie u stóp jego Wisła i szumi, niby powieści opowiada o Kraku, co zabił straszego smoka, o Wan-

---

¹⁾ W r. 1444 nad morzem Czarnem w Bułgarji podczas wyprawy Władysława III Warneńczyka na Turków; ²⁾ w r. 1497 na Bukowinie; ³⁾ że zbyt późno; dzień św. Wojciecha 23 kwietnia, dzień św. Marka 25 kwietnia.

dzie, która życie swoje za ukochany naród oddała, a wdzięczny lud usypał jej kopiec.

69. Wymień kilka rzeczowników własnych.

70. Wskaż rzeczowniki własne:

Od Warszawy do Krakowa jedno serce, jedna mowa! Od Warszawy do Poznania jedno serce do kochania! Jedno serce bije w łonie (w piersi), jedne dusze, jedne dłonie, jeden zapal ręce splata, jednej pieśni dźwięk dolata! Od Beskidu¹⁾ czarnej skały poszybował Orzeł Biały tam, gdzie Wisła się zaczyna, w locie niebios szlak przecina. Od Warszawy do Piotrkowa, od Lublina do Poznania — jedno serce, jedna mowa, jedno serce do kochania! Od Cieszyna²⁾ przez gór szczyty biegnie czysta pieśń w błękity, przez Tatr złomy, lśniące w krasie, i grzmi echem przez Podlasie³⁾.

71. Przepisz, podkreślając rzeczowniki własne:

Ponad Wisły pasmem długiem, ponad Sanem, ponad Bugiem, w nadniemeńskich puszcach dolinie z jednej piersi piosnka płynie. Od Warszawy do wzgórz Lwowa — jedno serce, jedna mowa, od Wisztyńca⁴⁾ do Niekłania⁵⁾ jedno serce do kochania!

IV. O przymiotniku.

72. W następujących przykładach wskaż wyrazy, oznaczające właściwości rzeczy:

Zimny lód.— Biały śnieg.— Biała brzoza.— Twardy

---

¹⁾ Część zachodnia Karpat; stamtąd na górze Baraniej bierze swój początek Wisła; ²⁾ miasto na Górnym Śląsku, na zachód od Krakowa; ³⁾ kraj nad Bugiem; ⁴⁾ miejscowość w Suwalszczyźnie; ⁵⁾ miasto w województwie kieleckim, na jego północy.

kamień. — Gorące słońce. — Zimny śnieg. — Słodki cukier. — Gorzki piołun. — Gorący piec. — Gorzka herbata.

73. Na jakie pytania odpowiadają wyrazy, oznaczające właściwości rzeczy?

74. Do podanych niżej rzeczowników dodaj przymiotniki, odpowiadając na pytania: *jaki? jaka? jakie?* według wzoru:

<i>rolnik</i>	—	<i>jaki?</i>	—	<i>pracowity, pobożny</i>
<i>rzemieślnik</i>		"	—	
<i>żołnierz</i>		"	—	
<i>szabla</i>	—	<i>jaka?</i>	—	
<i>litera</i>		"	—	
<i>szkoła</i>		"	—	
<i>ławka</i>		"	—	
<i>pole</i>	—	<i>jakie?</i>	—	
<i>żyto</i>		"	—	
<i>stado</i>		"	—	

75. Na jakie pytania odpowiadają przymiotniki?

76. Wskaż przymiotniki:

Wpółród Kruszwicy ¹⁾ spokojnych wieśniaków żył Piast, a Pan wszechmocny dla dobra Polaków do wielkich celów ród jego gotował. Dom Piasta szczupły, ale zewsząd czysty; za Gopłem małą pasiekę posiadał; cienił lepiankę jawor wiekuisty, a na nim bocian dom w gnieździe zakładał. Dzień nadszedł miły dla skromnej rodziny, pierworodnego syna postrzyżyny ²⁾. Hoża Rzepicha i nasz Piast sędziwy od rana całym trudnią się obchodem, stół zastawiają tłustemi mięsami i duże czary napełniają miodem. Pierwszemi dary już uczczono bogi, gdy dwóch młodzieńców precudnej urody wchodzi w gościnne biesiadników progi.

¹⁾ Miasto nad jeziorem Gopłem; ²⁾ obrzęd, odpowiadający naszym chrzcinom.

77. Przepisz, podkreślając przymiotniki:

Piast i Rzepicha z czołem nachylnem proszą, by wejść zechcieli w gościnne pokoje. Lud się gromadzi, a z tłumem zwiększonym mnożą się pokarm i słodkie napoje. Po uczcie świetni zniknęli młodzieńcy¹⁾, a lud zgodnemi zawołał głosami: „Piast miły bogom! Poczóż czekać więcej! Niech będzie królem, rządzi Polakami!”

78. Wskaż przymiotniki:

Suchy marzec, mokry maj czyni zboże, jako gaj.— Droga to chatka, gdzie mieszka matka.—Ranne słońce niecały dzień świeci.—Łaskawe słowo znajdzie łaskawe ucho.—Pozłacane żelazo nie rdzewieje.—Mądra głowa ma dość dwa słowa.— Nauka sławę nieśmiertelną rodzi.—U złego bartnika i miód gorzki.— Złe zielsko prędko rośnie.

79. Przepisz, podkreślając przymiotniki:

Na dolinie, na zielonej widzę wdali wioskę małą, domek płotem ogrodzony, na zakręcie brzozę białą; do gościńca droga długa, na niej lipy i topole; poza wzgórkim srebrna struga, a za strugą szczere pole. Dalej kwiatki na murawie, na pagórku, na przydrożu, dziki piołun rośnie w trawie i bławatki rosną w zbożu. Dalej jeszcze tam na boku krzyż się chyli na rozstaju, a dąb siwy u potoku.

V. O czasowniku.

80. Nazwij czynności wymienionych niżej osób i zwierząt, odpowiadając na pytanie: *co robi?*, według wzoru:

---

¹⁾ Byli to aniołowie.

<i>rolnik</i>	—	co robi?	—	<i>orze</i>
<i>myśliwy</i>	—	co robi?	—	
<i>nauczyciel</i>	—	co robi?	—	
<i>podróżny</i>	—	co robi?	—	
<i>koń</i>	—	co robi?	—	
<i>owca</i>	—	co robi?	—	

82¹⁾) Na jakie pytania odpowiadają czasowniki?

83. Wskaż czasowniki, zadając sobie odpowiednie pytania:

Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. — Szczęście psuje, nieszczęście hartuje. — Ciepło nie łamie kości. — Bojaźliwy nic wielkiego nie sprawi. — Kruk krukowi oka nie wykole. — Dobry młyn wszystko zmiele.

84. Napisz krótki list do kolegi i opowiedz, co robisz codzień po południu. Podkreśl czasowniki.

85. Przepisz, podkreślając czasowniki:

Zahuczały, zaświstały wichry w srebrny róg; leci, leci tuman biały aż za chaty próg, na tej chaty próg lipowy, co ochrania nas, co otula nasze głowy w złej śnieżycy czas. A ja stoję u okienka, a ja patrzę w dal, milknie, cichnie ma piosenka, serce chwyta żal.

86. Wskaż czasowniki:

A jak poszedł król na wojnę, grały jemu trąby zbrojne, grały jemu trąby złote na zwycięstwo, na ochotę. A jak poszedł Stach na boje, zaszumiały jasne zdroje, zaszumiało kłósów pole na tęsknotę, na niedolę. A na wojnie świszczą kule, lud się wali, jako snopy, a najdzielniej biją króle, a najgęściej giną chłopcy. Szumią orły chorągwane, skrzypi kędyś krzyż

¹⁾ Ćwiczenie 81 usunięto.

wioskowy, Stach śmiertelną dostał ranę, król na zamek wraca zdrowy.

87. Przepisz, podkreślając czasowniki:

A gdy wjeżdżał w jasne wrota, wyszła przeciw zorza złota, i zagrały wszystkie dzwony na słoneczne świata strony. A jak chłopu dół kopali, zaszumiały drzewa wdali, dzwoniły mu przez dąbrowę te dzwoneczki, te liljowe.

88. Wskaż czasowniki i powiedz, na jaki czas każdy z nich wskazuje:

Idzie żołnierz borem, lasem. Suknia na nim oblatuje, wiatr dziurami przelatuje. W kotły, bębny uderzyli, na wojenkę zatrąbili. Starsza siostra usłyszała, bratu konia osiodłała, a młodsza mu miecz podała, sama rzewnie zapłakała. „Nie płacz, nie płacz, siostrze brata; powrócę ja za trzy lata”.

89. Przepisz, podkreśl czasowniki i oznacz czas, na który każdy z nich wskazuje:

Nie wyszło roku, półtora, wojownicy jadą z pola. „Witam, witam, mospanowie, daleko tam brat na wojnie?” „Leży w polu na Podolu¹⁾, prawą nóżkę ma w strzemieniu. Konik jego wedle niego grzebie nóżką, żałuje go: „Wstawaj, panie młodzusięńki, ja twój konik wiernusięńki! Póki pan mój na mnie siadał, tom ja czyste ziarno jadał, teraz nie mam siczki, słomy, rozniosą mnie kruki, wrony”. Siostra wyszła, wysłuchiwała, potem rzewnie zapłakała.

---

¹⁾ Część dawnej Polski, gdzie były staczone częste walki z Tatarami i Turkami.

90. Wskaż czasowniki i ich czas:

Mój Piotrusiu, siądźmy razem na tym wzgórku koło drogi. Ja z książeczki mojej nowej przeczytam ci powieść sławną, sławną powieść o tych czasach, co minęły, przeszły dawno. Pokażę ci na obrazku wielkich mężów i rycerzy. Opowiem ci różne rzeczy o tych polach, o tem niebie, o tych naszych żytnich kłosach, co tu rosną wedle ciebie. Potem sobie zaśpiewamy, aż głos pójdzie na pół mili.

91. Przepisz, podkreśl czasowniki i oznacz czas, na który każdy z nich wskazuje:

Na różanym kwiecie siadł słowik maleńki; śpiewa, a nikt nie wie, skąd on wziął piosenki. A tak śpiewa pięknie, taki głos uroczy, że aż serce mięknie, zbiega łza na oczy. Patrzy Stacho mały, podniósł wzrok w niebiosa, łzy w oczętach stały, jak na kwiatkach rosa. „Powiedz, — rzekł — słowiczku, śpiewna ty ptaszyno, dla kogo twe piosenki i skąd one płyną?” — „Śpiewa zawsze pięknie ten, co mocno kocha. Kocham noc majową, w księżycu pozłocie, gdy nad moją głową świeci gwiazdek krocie. Kocham krzewy, źródło i łąkę kwiecistą, kocham gniazdo moje i ziemię oczyszta”.

92. Wskaż przymiotniki i czasowniki:

Bocianie gniazdo, zębata brona na wierzchu drzewa osamotniona. Mroźna, pogodna nadchodzi zima. Jak brylantowe, drzewa się świecą, pyłki srebrzyste w powietrzu lecą. Zamarzły wody, białe zagony, po drodze głodne włóczą się wrony. Śniegi ubite pod nogą skrzypią. Na okna kwiaty zaszły śnieżyste, a na nie księżyc promienie czyste rzuca zwysoka. Izba w półcieniu, wszystko w uspieniu! O, jak tu miło przy tym kominie! Płomień opada, iskry migocą.

93. Przepisz i podkreśl przymiotniki i czasowniki:
Nadszedł cichy wieczór. W chałupach świecą drobne okienka. To stąd, to stamtąd dolatują dalekie piosenki. To prądki ciągną ze lnu długą nić szarą i śpiewają długie powieści, jak Pan Jezus w ludzkiej postaci schodzi do chat do biednych ludzi i dzieli dary ręką najświętszą.

VI. O przysłówku.

94. W podanych niżej przykładach zwróć uwagę na wyrazy, wyróżnione pochyłym drukiem, zastanów się, co one oznaczają i na jakie odpowiadają pytania:

Jasne słońce świeci.—Słońce świeci *jasno*.—Na niebie świecił *blady* księżyc.—Księżyc świecił *blado*.—Powiał *lekki* wietrzyk.—Dzięcioł na jedlinie stuka *zlekka*.—Na widnokregu ukazała się *krwawa* luna.—Słońce *krwawo* zachodzi.—Rozległ się *głuchy* huk.—Dzwon zahuczał *głucho*.—Moczył nas *bezustanny* deszcz.—Deszcz padał *bezustannie*.—*Pilny* uczeń uważa.—Władzio uczy się *pilnie*.—Zapanowała *ogromna* cisza.—Zapanowała *ogromnie* poważna cisza.

95. Co oznaczają wyrazy: *jasno*, *blado*, *zlekka*, *krwawo* i t. d.?

96. Obok właściwości rzeczy, czyje jeszcze właściwości rozróżniać należy?

Do podanych niżej przykładów dodaj przysłowki, odpowiadając na pytanie: *jak?*

<i>słońce grzeje</i> jak? —	<i>dzieci bawią się</i> jak? —
<i>siano pachnie</i> jak? —	<i>czas ucieka</i> jak? —
<i>muzyka gra</i> jak? —	<i>pilny Wojtuś</i> jak? —

grzeczny chłopiec jak? —

97. Przepisz i podkreśl przysłówki, odpowiadające na pytania: *jak? gdzie? kiedy?*

Czas prędko uchodzi. — Łódka moja zwolna płynie.—Podróżny szedł wolno.—W owsach jednostajnie brzęczały świerszcze polne.— Często wybiegałem nad brzeg rzeki.— Wieś spała spokojnie i cicho. — Świat cały zasnął głęboko. — Wokoło panowała ogromnie poważna cisza. — Noc była bardzo ciepła.

98. Wskaż przysłówki:

Rządź się rozumnie, sprawuj się poczciwie, a w każdym stanie będziesz żył szczęśliwie. — Wielkie rzeki cicho płyną. — Najłatwiej błądzi, kto prędko sądzi. — Kto długo sypia, tego się bieda czepia.—Kto się cnotliwie sprawuje, spokojnie żyje. — Kto uczciwie żyje, ten długo żyje.

99. Do podanych niżej przykładów dodaj odpowiednie przysłówki:

<i>wiatr dmie</i> —	<i>chmury się gromadzą</i> —
<i>niebo się chmurzy</i> —	<i>błyskawica zaświeciła</i> —
	<i>grzmot zahuczał</i> —

100. Przepisz, podkreślając przysłówki:

Raz na podwórzu stanęły dwa pługi: jeden długo spoczywał, z pracy wrócił drugi. „Przyjacielu, rzekł pierwszy, nie rozumiem wcale, czemu ja tak przyćmiony, ty błyszczysz wspaniale; wszak z jednegośmy kruszcu¹⁾, przecież niejednacy. Skądżeś ty nabył blasku?”— „Czy chcesz wiedzieć? Z pracy”.

101. Jakie wyrazy nazywamy przysłówkami?

---

¹⁾ Z metalu.

102. Wskaż przysłówki:

Noc była prawdziwie marcowa. — Chłop słuchał uważnie i głową trząsał smutnie. — Ogromnie poważna cisza tu panuje. — W tej części sadu rosły tu i owdzie wiśnie. — Gdzie niegdzie wznoszą gałęzie krzaki. — Brzmią zewsząd okrzyki. — Nocy takiej nie widziałem nigdy. — On mnie często ku brzegom Niemna siniego prowadził; stamtąd lubiłem na miłe góry ojczyste poglądać. — Ktoś zlekka do drzwi zapukał.

103. Wskaż kilka rzeczy, wymień ich czynności i określ właściwości tych czynności. Np. *księżyc świeci jasno, słowik śpiewa ładnie.*

104. Wskaż przysłówki:

Poszliśmy prosto wilgotną drożyną i niezadługo dotarliśmy do rzeczki, która płynęła wartko w wąskim korycie. Wpoprzek rzeki leżała nawpół zgniła olszyna. Chłopcy się zatrzymali i namyślali się, czy będą mogli przez nią przejść bezpiecznie na drugi brzeg rzeczki. Tymczasem Bartoszek stał już na kłodzie i spokojnie przechodził na drugą stronę, za nim szybko przebiegł Tadek. Poszedłem i ja. Już dobiegałem do połowy, gdy noga mi się poślizgnęła, zacząłem się przechylać na lewo, na prawo i wpadłem w rzekę.

105. Przepisz, podkreślając przysłówki:

Słońce krwawo zachodzi. Na świat spada powoli noc pochmurna. Na niebie tu i owdzie migocą między chmurami gwiazdy. Na zachód jeszcze ozłocona ziemia świeci ponuro, żółtawo-czerwono. Woń młodej wikliny i topoli balsamicznie rozlewa się w powietrzu. Wiatr cicho szumi w gałęziach drzew. Zdała docho-
dzi plusk wartko płynącej rzeczki.

VII. O wyrazach samodzielnych i niesamodzielnych.

106. Wskaż wyrazy, które nie są ani rzeczownikami, ani przymiotnikami, ani czasownikami, ani przyśłówkami:

Rybak suchy, a strzelec mokry djabła warci.— Ogień i woda dobry studzy, lecz źli gospodarze.— Przy odwadze stoi szczęście.— Po burzy słońce świeci.— Bez lejca na wóz, bez wiosła na wodę, bez ostróg na konia nie wsiadaj!

Czy wyrazy: *i*, *a*, *przy*, *po*, *na*, mają jakieś wyrażne znaczenie, czy same przez się coś oznaczają?

107. W podanym niżej urywku wskaż wyrazy niesamodzielne:

Nad wiejską drogą zawisnął skowronek, na mszę poranną woła mały dzwonek. Stoi zagroda, plebanja i szkółka, i stare drzewa dokoła kościółka. Odgłos organów miesza się do dzwonka, do Matki Boskiej kończy się koronka... Po nabożeństwie lud się rozbiegł w pole.

108. Przepisz, podkreślając wyrazy niesamodzielne:

Słońce weszło i padło na strzechy; przez szpary w stodołę się wkradło i obudziło ze snu młodzież. Wróble świerkały pod strzechą, gęgnął gęsior i odezwały się chórem kaczki i indyki; pomrukuje bydło. Na dziedzińcu rozlegają się okrzyki myśliwców, wyprowadzają konie, zajeżdżają bryki. Odezwały się trąby, otworzono psiarnie: zgraja chartów wypadła i wesoło skowyczy. Psy śmigają po dworze, idą i kładą szyje na obroże. Polowanie zapowiada się doskonale.

109. Wskaż wyrazy samodzielne i niesamodzielne:

Bieda dokuczy i rozumu nauczy.—Z małej chmury wielki deszcz. — Bywa wielkie serce i przy małym ciele.— Skromność i cnota droższe od złota.— Gaśnie księżyc przed słońcem.

110. Przepisz, podkreślając wyrazy samodzielne:

Rosła kalina z liściem szerokim, nad modrym w gaju rosła potokiem, drobny deszcz piła, rosę zbierała, w majowym słońcu liście kąpała. W lipcu korale miała czerwone, w cienkie z gałązek włosy wplecione. Tak się stroiła, jak dziewczę młode i, jak w lustro, patrzyła w wodę.

VIII. Podział wyrazów (powtórzenie).

111. Co oznaczają rzeczowniki?

112. Wymień kilka rzeczowników.

113. Co oznaczamy przez przymiotniki i czasowniki?

114. Wymień kilka przymiotników i czasowników tak, aby przy każdym z nich był odpowiedni rzeczownik.

115. Co oznaczają przysłówki?

116. Wymień kilka przysłówek tak, aby przy każdym z nich był przymiotnik lub czasownik łącznie z odpowiednim rzeczownikiem.

117. Co oznaczają wyrazy: *i*, *a*, *ale*, *od*, *do*, *z*? Czy oznaczają one cokolwiek same przez się? czy mają jakieś wyraźne samodzielne znaczenie?

118. Jak nazywamy wyrazy, które samodzielnie nie posiadają wyraźnego znaczenia?

119. Czy wyrazy: *wróbel, słowik, orzeł; uczeń, nauczyciel; słońce, księżyc, gwiazda*, mają wyraźne znaczenie? Co one oznaczają? Co to są za wyrazy?

120. Czy rzeczowniki mają samodzielne znaczenie?

121. Czy rzeczowniki są wyrazami samodzielnymi?

122. Czy wyrazy: *biały, czerwony; dobry, ładny; świeci, grzeje; wesolo śpiewa, ochoczo tańczy*, mają samodzielne znaczenie?

123. Oprócz rzeczowników, jakie znasz jeszcze wyrazy samodzielne?

124. Wymień kilka rzeczowników.

125. Daj kilka przykładów na przymiotniki.

126. Wymień kilka czasowników.

127. Połącz z temi czasownikami i przymiotnikami odpowiednie przysłówki.

128. Do podanego niżej szeregu rzeczowników dodaj odpowiednie przymiotniki, a do czasowników — przysłówki:

<i>chłopczyk</i>	jaki?	<i>wesoły</i>	co robi?	<i>bawi się</i>	jak?	<i>wesolo</i>
<i>uczeń</i>	jaki?	—	co robi?	<i>uczy się</i>	jak?	—
<i>rolnik</i>	jaki?	—	co robi?	<i>orze</i>	jak?	—
<i>koń</i>	jaki?	—	co robi?	<i>biegnie</i>	jak?	—
<i>pies</i>	jaki?	—	co robi?	<i>szczeka</i>	jak?	—
<i>słowik</i>	jaki?	—	co robi?	<i>śpiewa</i>	jak?	—
<i>kogut</i>	jaki?	—	co robi?	<i>pieje</i>	jak?	—

129. Czy takie rzeczowniki, jak: *człowiek, miasto, rzeka*, oznaczają jedną jakąś rzecz, czy cały szereg podobnych rzeczy?

130. Jaka jest różnica w znaczeniu takich rzeczowników, jak: *człowiek* i *Adam Mickiewicz*, *miasto* i *Warszawa*, *rzeka* i *Wisła*?

131. Jak nazywamy rzeczowniki, które są nazwami, nadawanymi poszczególnym tylko rzeczom w celu odróżnienia ich od innych, podobnych, rzeczy?

132. Wskaż rzeczowniki i zwróć uwagę, które z nich są rzeczownikami własnymi:

W Krakowie na Wawelu nad Wisłą stoi zamek królewski. Obok zamku wznosi się katedra ¹⁾. W podziemiach katedry spoczywają zwłoki królów polskich, Tadeusza Kościuszki, księcia Józefa Poniatowskiego, Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Panuje tam poważna i uroczysta cisza. Ale pod grobowcami królewskimi znajduje się, według podania, inny wspinały zamek. Siedzi tam Lech, Krakus, Wanda, Piast-kolodziej, Mieczysław z krzyżem, Bolesław Chrobry ze Szczerbcem ²⁾, Bolesław Krzywousty z Żórawiem ³⁾, Władysław Łokietek, Kazimierz Wielki, Jadwiga i Jagiełło, dwóch Zygmontów, Stefan Batory, Jan Sobieski i inni królowie. Siedzą i rozprawiają o tem, co słyhać na ziemi, a twarze ich poważne czasem rozjaśni uśmiech, czasem łza serdeczna zabłyśnie w źrenicy. Dawno już od Polski odeszli, ale ciągle czuwają nad swym ukochanym narodem.

133. Wymień kilka rzeczowników, odpowiadając na pytania: *kto?* *co?*, według wzoru: *kto? pan*, *kto? koń*, *co? dąb*, *co? pług*.

---

¹⁾ Kościół biskupi.

²⁾ Nazwa miecza Bolesława Chrobrego; ³⁾ nazwa miecza Bolesława Krzywoustego.

134¹⁾. Na jakie pytania odpowiadają rzeczowniki?

136. Jak nazywamy takie wyrazy, jak: *grzeczny (chłopiec)*, *pilny (uczeń)*? Na jakie pytania one odpowiadają?

137. Na jakie pytania odpowiadają przymiotniki?

138. Co oznaczają wyrazy: *(chłopiec) siedzi (i) czyta*. Co to są za wyrazy? Na jakie pytania one odpowiadają?

139. Na jakie pytania odpowiadają czasowniki?

140. Do podanych niżej przykładów dodaj przysłówki, odpowiadając na pytania: *jak? kiedy? gdzie? ile razy?*

pies szczeka jak? — *krowa ryczy* jak? —

koń rży jak? — *byliśmy w domu* kiedy? —

opowiadałem ci to ile razy?

141. Na jakie pytania odpowiadają przysłówki?

142. Wskaż wyrazy samodzielne i niesamodzielne. Wśród samodzielnych wskaż rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki i przysłówki.

Dawno, dawno, przed laty wyjechaliśmy na polowanie. Ułożyłem do drogi potrzebne rzeczy, wziąłem kawał chleba. I wesoło z chichotem puściliśmy się w drogę, skracamy chwile. Przemokliśmy do nitki, bo deszcz lał, jak z kadzi²⁾; broń moknie. Wtem zobaczyliśmy światło w oknie! W chatce gościnnie strzelec osuszył nam ubranie, sprawił wieczerzę.

143. Przepisz, oznaczając rzeczowniki literą *r*, przymiotniki — *pt.*, czasowniki — *cz.*, przysłówki — *ps.* i wyrazy niesamodzielne — *wns.*

Stoi w lesie wylękniona osina, wciąż do ziemi swe gałęzie nagina. Dziwują się leśne drzewa niemało.

¹⁾ Ćwiczenie 135 usunięto.

²⁾ Kadź — ceber, wiadro.

Tak żalosna cichych szumów jej nuta, a nikt nie wie, że to kara, pokuta. Matce Boskiej z Dzieciąteczkiem osika dla osłony swych gałęzi umyka ¹⁾, a choć to już dawno temu lat tyle, drzewo drży wciąż, nie odpocznie na chwilę.

O ZDANIU I JEGO CZĘŚCIACH

I. Rodzaje zdań.

144. Napisz na tablicy nazwy pór roku.
145. Napisz nazwy miesięcy letnich.
146. Napisz nazwy dni w tygodniu.
147. Napisz nazwy liczb od 1 do 5.
148. Napisz, co myślisz o lecie.
149. Co możesz powiedzieć o grudniu?
150. Napisz, co robisz w niedzielę.
151. Czy wszystkie szeregi wyrazów, które napisałeś, zawierają myśli skończone?
152. Czy wyrazy: *siedzę, piszę, czytam; słuchacie; uważajcie!* zawierają myśl skończoną?
153. Czy wyrazy: *biały; ładnie; las*, oznaczają myśl skończoną?
154. Czy każdy wyraz i każdy szereg wyrazów zawiera jakąś myśl skończoną?
155. Odpowiedz zdaniami, co myślisz o naszej szkole, o kolegach, o lekcjach.

---

¹⁾ Nie daje. Według podania, osiczyna odmówiła Świętej Rodzinie podczas ucieczki do Egiptu schronienia pod swemi gałęziami.

156. Napisz kilka zdań o jakichkolwiek znanych ci rzeczach.

157. Zastanów się, jaka jest różnica między zdaniami: *siedzicie a siedzicie! uważacie a uważajcie! mówicie a mówcie!*

158. Czy zdania: *siedzicie! uważajcie! mówcie!* wyrażają samą tylko myśl, czy także jakieś uczucie?

159. W następujących przykładach wskaż zdania oznajmujące i wykrzyknikowe; przy wykrzyknikowych zastanów się, jakie uczucia one wyrażają:

Słońce wschodziło nad szerokimi łąkami. Wonnny wietrzyk powiewał przez pola. Odgłos się dzwonnka rozlegał przez łąki. O, jakże miło przy rannym chłodzie tak się zapuszczać w leśne cienie! Jak tam miło oddychać piersiami całymi! Ileż to już lat minęło.

160. Napisz kilka zdań oznajmujących i wykrzyknikowych.

161. Jak możnaby nazwać takie zdania, jak: *kto stuka?* albo *czy byłeś w Krakowie?*

162. Daj kilka przykładów na zdania pytające.

163. Wskaż zdania oznajmujące, wykrzyknikowe i pytające:

A czy znasz ty, bracie młody, te pokrewne twoje rody, tych górali i Litwinów, i Żmudź świętą, i Rusinów? A czy znasz ty, bracie młody, twoje ziemie, twoje wody? Z czego słyną, kędy giną, w jakim kraju i Dunaju? A czy znasz ty, bracie młody, twojej ziemi bujne plody, pola bitew, ojców groby i pomniki starej doby? A czy wiesz ty, co w nich leży? O, niez-

wsze i niewszędzie, młody orle, tak ci będzie, jako dzisiaj przy macierzy! Kto tam zgadnie, gdzie osiedziesz, jaką wodą w świat popłyniesz, w której stronie walczyć będziesz i od czyjej broni zginiesz? Poznaj, pókiś jeszcze młody, co kochane było wprzód¹⁾, nim twe serce krwią dziedziczną kochać mogło ziemię śliczną! Wyleć ptakiem z twego gniazda! Miłać będzie taka jazda: spojrzeć z góry na twe ziemie i rodzinne twoje plemię!

164. Wskaż zdania oznajmujące, wykrzyknikowe i pytające:

Ileż to lat minęło! — Czemuż nie przejdą lzy moje? — Mnogie po ulicach ruszały się tłumy. — Wzbił się wielki jęk tłumu. — Cóż to za człowiek? — Co to będzie, co to będzie? — Ach, ja się boję! — Gdziem ja nie był! — Cóż się u was dzieje? — Niebo okryło się chmurami. — Chmury zawały widnokrąg.

165. Powiedz kilka zdań oznajmujących.

166. Daj przykłady na zdania wykrzyknikowe i pytające.

167. Napisz opowiadanie o jakimś ciekawem dla siebie wydarzeniu, tak, żeby były w niem zdania oznajmujące, pytające i wykrzyknikowe.

II. Części zdania.

168. Przeczytaj podane niżej zdania i zastanów się, o czym w każdym z nich jest mowa:

Noc przechodzi. — Zmierzch się rozprasza. — Niebo się rozjaśnia. — Gwiazdy znikają. — Wzeszło słońce. —

---

¹⁾ Przez przodków.

Świat się przebudził.—Ptaki świergocą.—Odezwał się skowronek. — Rolnik orze.

169. W następujących zdaniach wskaż podmiot, odpowiadając na pytania: *kto? co?*

Zgoda buduje, niezgoda rujnuje. — Jeden buduje, drugi rujnuje.— Cierpliwy wytrwa.—Głodny nie przebiera. — Kłamstwo przeminie, prawda nie zginie. — Słowa ulatują, pismo zostaje.— Suknia ozdobi, rozum robi. — Szczęście psuje, nieszczęście hartuje ¹⁾. — Szczęście odmienne bywa.

170. Przepisz podane niżej zdania, podkreślając w nich podmiot:

Mrok zapadał, zorze zbladły, zaiskrzyły się gwiazdy. Turkotały wozy, rżały konie, wiązały się rozmowy. Bekasy skrzeczały, gęsi gęgały, kaczory trąbiły. Noc była chłodna.

171. Co nazywamy podmiotem zdania?

172. W podanych niżej zdaniach wskaż podmiot i zwróć uwagę, co się o nim w zdaniu mówi:

Głowa rządzi. — Bóg rządzi, Bóg sądzi. — Bóg zasnuje, Bóg pocieszy.— Chłop orze, Bóg rodzi.— Człowiek pracuje, Bóg kieruje. — Oczy widzą, uszy słyszą. — Ogień płonie, woda płynie. — Ogień parzy, woda chłodzi.

173. W podanych niżej zdaniach wskaż podmiot i orzeczenie:

Księżyc zaszedł, zbladły gwiazdy. Niebo się zaróżowiło, weszło słońce. Pobudziły się ptaki, zaśpiewał skowronek. Świat się obudził. Słońce przygrzewa,

---

¹⁾ Zaprawia, wzmacnia.

mgły opadają, znika rosa. Powietrze stało się czyste, niebo wyblękitniało. Srebrzy się żyto, złoci pszenica, zielenieją łąki.

174. Przepisz podane niżej zdania, podkreślając w nich orzeczenie:

Przyszła niedziela. Dzień był pogodny. Słońce przygrzewało, powietrze było przejrzyste. Wieś się modliła. Kościół był pełny. Huknęły organy i zaczęła się msza. Organista grał, ksiądz śpiewał, lud się modlił. Msza się skończyła, ludzie się porozchodzili, kościół opustoszał. Nadeszło południe. Słońce piekło, upał był wielki. Ludzie wypoczywali.

175. W podanych niżej przykładach wskaż części zdania — podmiot i orzeczenie:

Ranek był śliczny. Powietrze było przejrzyste. Słońce świeciło jasno. Ziemię pokrywała nocna rosa. Przezrocza struga wodna wiła się wśród drzew. Na rudawym pokładzie torfu kwitły błękitne niezapominajki. Ciche fale strumienia połyskiwały w słońcu. W powietrzu unosiły się owady. Na pola pomału dążyły ciężkie wołki. Ludzie śpieszyli do pracy. Dzień zapowiadał się pogodnie i wesoło.

176. Przepisz, oddzielając w przytoczonych niżej zdaniach podmiot od orzeczenia kreską pionową, według wzoru, podanego w pierwszym zdaniu:

Zapadł || pogodny letni wieczór. Niebo pociemniało, zamigotały gwiazdy, ukazał się duży, srebrny księżyc. Dzień przeszedł wesoło. Ludzie powrócili z pola. W oknach domów zamigotały światełka. Gospodynie podawały wieczerzę. Po jakimś czasie światła pogasły. Wieś pogrążyła się we śnie. Zapanowała cisza.

Od czasu do czasu tylko dolatywały naszczekiwania psów.

177. Wskaż podmiot i orzeczenie:

Głód jest najlepszą przyprawą.—Dobry gospodarz nigdy nie próżnuje.—Przyjacielska przysługa nagrody nie potrzebuje.—Prawda zawsze na wierzch wyjdzie.—Złe oczy wszystko krzywo widzą.—Kawałek chleba nie spadnie z nieba.—Szczęście trzyma z odważnymi.—Czas utracony nigdy nie wróci.

178. Przepisz, oddzielając podmiot od orzeczenia kreską pionową:

Był sad. Drzewa owocowe ocieniały szerokie pole. Spodem ciągnęły się grzędy. Tu schyla sędziwe łysiny kapusta; tam wysmukły bób obraca na nią tysiąc oczu; ówdzie podnosi złotą kitę kukurydza.

179. Wskaż podmiot w następujących zdaniach:

Był śliczny ranek. Niebo było pogodne. Słońce świeciło jasno. Wybrałem się z kolegami do lasu. Szliśmy kawał drogi polami i łąkami. Dopiero w południe stanęliśmy u celu wycieczki. Zapusciliśmy się daleko w głąb lasu. Zbieraliśmy grzyby i jagody. Czas schodził szybko. Słońce zaczęło zachodzić, a my byliśmy jeszcze w lesie. Powoli zapadał mrok. Po chwili otoczyła nas ciemność. Zabłądziliśmy. Dla odpoczynku usiedliśmy. Zaczął ogarniać nas sen. Noco- waliśmy do rana na murawie pod gołym niebem.

180. Czy podmiot zawsze bywa oznaczany zapomocą jednego wyrazu?

181. Przepisz, podkreślając orzeczenie:

Posłuchajcie! Opowiem wam bajkę. Razu pewnego zebrały się na radę ptaki. Zleciały się małe

ptaszki i wielkie orły, sępy i jastrzębie. Ptaki obie-
rały króla. Narady ciągnęły się długo; aż wszyscy się
zgodzili: królem będzie ptak najwytrwalszy w locie.
Zaczęły się ćwiczenia. Wszystkie ptaki podniosły się
w powietrze. Najwyżej wzbił się orzeł. Rozpostarł on
skrzydła pod samymi obłokami; tutaj jednak opuściły
go siły: wielki ptak zawisł w powietrzu. W tej chwili
zerwał się z ramion orła mały ptaszek. Siedział on
dotychczas spokojnie w piórach orła. Ptaki obrały
go królem, ale zawstydzony ptaszek oddał pierwszeń-
stwo orłowi. Odtąd panuje ptakom orzeł, a mały pta-
szek nazwał się mysikrólikiem.

182. W podanych niżej zdaniach wskaż podmiot
i orzeczenie:

Leszek i Mieszek żyli w wielkiej przyjaźni. Razu
pewnego poszli oni do lasu. Wtem nagle rozległ się
ryk; z gęstego lasu wysunął się olbrzymi niedźwiedź.
Przyjaciele zerwali się na równe nogi, ale na uciecz-
kę nie pozwolił im brak czasu. Czekająca ich walka
z niedźwiedziem. Niebezpieczeństwo było wielkie. Le-
szek przeraził się bardzo, opuścił przyjaciela i schro-
nił się na wysokiej sośnie. Mieszkowi groziła nie-
chybna śmierć, tylko cud uratował mu życie.

183. Przepisz, w każdym przykładzie oddziel czę-
ści zdania kreską pionową:

Głód jest najlepszą przyprawą.—Dobry gospodarz
pilnie pracuje.—Prawda zawsze zwycięża.—Złe oczy
wszystko krzywo widzą.—Szczęście trzyma z od-
ważnymi.—Słowo dobre pociesza w zmartwieniu.

184. Z podanych niżej wyrazów ułóż zdania i wskaż
w tych zdaniach podmiot i orzeczenie:

wiosna,	przyjść,	wesoły,	
maj,	ciepły,	pogodny,	
drzewa,	pokrywać się,	liść,	
kwiaty,	kwitnąć,		
łąka,	zielenić się,		
dzieci,	cieszyć się,	bawić się,	wesoło.

185. W podanych niżej przykładach wskaż części zdania:

Słońce majowe ze snu już wstaje. W pobliskim lasku ptaszki szczebiocą. Słowiczek śpiewa pieśń nad pieśniami. Piosenka płynie dalekiem echem; chaty w dolinie wtórzają jej śmiechem. Wszystko się budzi, do zajęć wraca. Ożywia ludzi radość i praca.

186. Przepisz i oddziel podmiot od orzeczenia kreską pionową:

Słońce się zniża. Niebo jest pogodne. Nadchodzi spokojny wieczór. Dokoła ciągną się zielone wzgórza. W dolinie zasypia łąka. Wszędzie panuje cichy spokój.

O ZGŁOSKACH I GŁOSKACH

I. O zgłoskach.

187. Podane niżej wyrazy przeczytaj głośno i wyodrębniaj wyraźnie cząstki, na które je rozdzielasz podczas wymawiania:

a) chata,	b) dojrzeć,	c) burka,	d) podróż,
chałupa,	zajrzeć,	palto,	wycieczka,
pałac,	spojrzeć,	kołnierz,	przechadzka,
dworzec,	wejrzeć,	kontusz,	wyprawa,
zamek,	wyjrzeć.	kamzela.	wędrówka.

188. Wymów wolno i wskaż, z ilu zgłosek składa się każdy z następujących wyrazów:

a) zboże, żyto, jęczmień, pszenica.	b) ziarno, mąka, kasza, kluski.	c) pole, łąka, rżysko, ugór.
d) las, bór, gaj, dąbrowa.	e) brzoza, brzezina, sosna, sośnina.	f) kuźnia, kował, kowadło, młot.

189. Napisz na tablicy kilka wyrazów, wymawiając je wolno i dzieląc na zgłoski, według wzoru: *zbo-że, ży-to, jęcz-mień.*

190. Przepisz, dzieląc na zgłoski:

Nad wioską i nad borem, nad sadami i nad dworem, jasną blachą pobijany świeci kościół murowany. Stare drzewa wieży bronią. A gołębie krążą stadem nad plebanją i nad sadem.

II. O głoskach.

191. Podane niżej wyrazy podziel na zgłoski i zwróć uwagę, z ilu głosów składa się każda zgłoska:

a) Adam, Ewa, Oleś, Ela.	b) Staś, Wojtuś, Tadek, Wacek.

192. Podane niżej wyrazy podziel na zgłoski i wskaż w nich samogłoski i spółgłoski:

a) okno, oko, ucho, echo.	b) zboże, żyto, proso, trawa.	c) łąka, pole, rola, zagon.	d) pszenica, kukurydza, konopie, tatarka.
e) gospodarz, rolnik.	f) marka, karta.	g) walka, kulka.	h) pałka, piłka.
i) szklanka, bańka.	k) panna, sanna.	l) fajka, szyjka.	

193. Przepisz, dzieląc na zgłoski i podkreślając litery, oznaczające samogłoski:

Można przepłynąć rzekę, a u brzegu utonąć. — Gdy żyto wschodzi, a deszcz przechodzi, to się obrodzi. — Gdy żaby na brzeg wylażą, o deszczu marzą.

III. O literach.

194. Wskaż kilka rzeczy, znajdujących się w naszej klasie. Napisz ich nazwy na tablicy.

195. Z czego się składają wyrazy wymawiane, a z czego napisane?

196. Jaka jest różnica między głoskami a literami?

197. Wymów kilka głosek i napisz odpowiednie litery na tablicy.

IV. O samogłoskach.

198. Przepisz i podkreśl litery, oznaczające samogłoski:

Kraków leży nad Wisłą na lewym jej brzegu. Nad całym grodem panuje zamek, zbudowany na pagórku

Wawelu. Tuż obok zamku widać katedrę, w jej środku oglądać można dużo rzeczy cennych i sercu naszemu drogich: tu są groby królów polskich, tu spoczywają zwłoki innych zasłużonych mężów.

199. Z ćwiczenia poprzedniego wypisz 9 liter, oznaczających samogłoski tak, aby żadna z nich nie powtarzała się dwa razy. Wymów samogłoski, oznaczone przez te litery.

200. Jaka samogłoska bywa oznaczana w piśmie polskim w sposób dwojaki?

201. Ile mamy w języku polskim samogłosek?

202. Ile liter używamy w piśmie polskim na oznaczenie samogłosek?

203. Napisz kilka wyrazów, dzieląc je na zgłoski, i podkreśl w nich litery, oznaczające samogłoski.

204. W podanych niżej wyrazach podkreśl litery, oznaczające samogłoskę *u*, i wytłumacz, dlaczego raz ją oznaczamy literą *u*, innym razem — literą *ó*:

a) kruk — kruki,	b) próg — progi,
buk — buki,	gród — grody,
żubr — żubry,	żłób — żłoby,
duch — duchy.	rój — roje.

205. Napisz podane niżej ćwiczenie:

a) 2 stogi — 1 stóg,	b) koła — kół,
2 brogi — 1 —	sioła —
2 rogi — 1 —	ziola —
2 wozy — 1 —	pola —
2 stoły — 1 —	zboża —
c) koło — kółko,	d) koza — kózka,
pole —	broda —
ziolo —	osoba —

206. Przepisz podane niżej wyrazy i wytłumacz ich pisownię:

a) miód,	b) główka,	c) kura,
dwór,	jagódka,	kogut,
dół,	pszczołka,	żuk,
wieczór.	szkółka.	much.

V. O spółgłoskach.

207. Podane niżej wyrazy przeczytaj głośno, dzieląc je wyraźnie na zgłoski. Zwróć uwagę, z ilu głosek składa się każda zgłoska i ile liter potrzeba, aby ją napisać:

a) woda,	b) ręka,	c) jagoda,	d) las,
mleko,	noga,	malina,	sad,
kawa.	głowa.	jeżyna.	gaj.
e) komar,	f) Polak,		
robak,	Bułgar,		
ślimak.	Francuz.		

208. Rozłóż na zgłoski i w każdej z nich zwróć uwagę na liczbę głosek i liter:

a) duch,	b) kosz,	c) szyba,	d) czyżyk,
puch.	grosz.	szkło.	czapla.

209. Czy wszystkie zgłoski oznaczamy zapomocą tyłu liter, ilu potrzeba głosek do ich wymówienia?

210. Ile głosek wymawiamy w wyrazie *kosz*?, zapomocą ilu liter oznaczamy go w piśmie?

211. Jeżeli czasem piszemy więcej liter, niż wymawiamy głosek, to jak to wytłumaczyć?

212. W podanych niżej wyrazach wskaż głoski, które oznaczamy w piśmie zapomocą dwóch liter:

Czy są to samogłoski, czy spółgłoski?

- a) chata,   b) szabla,   c) dzwon,   d) czara,
chałupa.   pałasz.   dzban.   czasza.

213. Przepisz, podkreślając te podwójne litery, które oznaczają jedną spółgłoskę:

Miła swoja chatka, jak rodzona matka. — Cudze kraje chwalmy, ale swój kochajmy! — Z dużej chmury często pada mały deszcz. — Gdy żyto wschodzi, a deszcz przechodzi, bywa dobry urodzaj. — Rzecz uczeiwa rzadko bez pożytku bywa.

214. Przeczytaj głośno, dzieląc wyraźnie na zgłoski; wskaż spółgłoski, oznaczone podwójnymi literami:

karp — 5 karpi — 2 karpie,
gołąb — 5 gołębi — 2 gołębie,
paw — 5 pawi — 2 pawie,
oś — 5 osi — 2 osie,
kadź — 5 kadzi — 2 kadzie,
koń — 5 koni — 2 konie.

215. Czy litera *i* oznacza w piśmie polskim tylko samogłoskę *i*?

216. W podanych niżej wyrazach zwróć uwagę na sposób wymawiania początkowych spółgłosek. Jaka jest między nimi różnica?

- a) pasek — piasek,   b) sen — sień,
bez — bies,   zamek — ziomek,
mech — miech,   cena — cień.
wór — wiór.

217. Wskaż spółgłoski miękkie i zwróć uwagę na sposób, w jaki zostały oznaczone w piśmie:

kosa — kosi — koś — kośba — kosiarz,
groza — grozi — groź — groźba,
wóz — wozi — woź — woźcie — wieziecie,
płaca — płaci — płąć — płąćcie,
siedzę — siedzi — siedź — siedźcie — siedzieć,
wina — wini — wiń — wińcie — obwiniać.

218. Przepisz, podkreślając litery, oznaczające miękkie spółgłoski:

Wstań, o dziecię! Idź na pole, gdzie pot ludu wsiąka w rolę, gdzie pod jasnym naszym niebem kłosa brzęczą żytnim chlebem. Idź i słuchaj, a w tym szumie może serce twoje zrozumie, jakie to tam rosy świecą, jak masz uczyć dolę kmiecią i zgrzebną sukmanę.

219. Podkreśl litery, oznaczające spółgłoskę *ż*:

a) rzeka — żaba,   b) wyżeł,   c) rzecz,
rzepak — żyto,   czyżyk,   rzemień,
jarzyna — jeżyna.   żółw.   rząd.

220. Jakiemi literami oznaczamy w piśmie polskim spółgłoskę *ż*?

Wytłumacz, dlaczego w podanych niżej wyrazach spółgłoskę *ż* oznaczamy przez rz.

a) dwór : na dworze,   b) on pierze : pierzę,
mur : na murze.   on bierze : biorzę.
c) wierzę : wiara,   d) futrzany : futro,
mierzę : miara.   skórzany : skóra.

221. W podanych niżej wyrazach zwróć uwagę na sposób oznaczenia spółgłoski *ch*:

a) chować — hodować,   b) huk,   c) chróst,
chwała — hańba,   hałas,   chaber,
chwyt — bohater,   huragan.   choina.
chór — hymn.

222. W jaki sposób oznaczamy w piśmie polskiem spółgłoskę *ch*?

223. Przepisz, podkreślając litery, oznaczające spółgłoskę *ż* i *ch*:

Na wysokim dębie kukuleczka kuka, lotne muszki chwyta, gąsieniczek szuka. Kukuleczka kuka, aż jej echo wtórzy. Wywróż mi, ptaszyno, kiedy będę duży. Jęk się jakiś ozwał, niby skarga ducha: to w gałęziach skryty stary puhacz puha. Nas nie straszy wcale jego lament głuchy, bośmy za rozsądni, aby wierzyć w duchy. Chytra kuna czyha, szkodnica nie-lada, bo do śpiących ptaszków w nocy się zakrada. Oj, do czasu tylko jejmość kuna hula, ładne ma futerko: dosięgnie ją kula.

224. Zasłóńcie uszy rękami i wymawiajcie wyraźnie, długo i przeciągle spółgłoski: *s — z, sz — ż, c — dz, cz — dź!* Czy nie dostrzegacie jakiej różnicy?

225. Czy podczas wymawiania spółgłosek: *z, ż, dz, dź*, nie wyczuwacie wyraźnego dudnienia w uszach? Czy czujecie to samo dudnienie, gdy wymawiacie spółgłoski: *s, sz, c, cz?*

226. Jaka jest różnica między spółgłoskami: *f : w, p : b, t : d, k : g?* Połóż dłonie na ciemieniu i wymawiaj kolejno brzmienia ¹⁾ tych spółgłosek.

---

¹⁾ Jeżeli zamiast brzmień będziemy wymawiali nazwy spółgłosek, a więc zamiast *f, w, p, b* i t. d. *ef, wu, pe, be*, to się niczego nie dowiemy, bo obok głosu spółgłoskowego będziemy wymawiali samogłoskę, a ta jest zawsze głoską dźwięczną, więc zawsze, jak każda głoska dźwięczna, wskutek drgania więzadeł głosowych wywołuje drżenie czaszki.

227. Jakiego rodzaju są spółgłoski *s*, *c*, *sz*, *cz*, dźwięczne czy bezdźwięczne?

228. Jak brzmią spółgłoski dźwięczne, odpowiadające bezdźwięcznym *s*, *c*, *sz*, *cz*?

229. Jakie spółgłoski bezdźwięczne odpowiadają spółgłoskom dźwięcznym *b*, *d*, *g*?

Otwór krtani podczas wymawiania spółgłosek bezdźwięcznych.

Otwór krtani podczas wymawiania głosek dźwięcznych (samogłosek i spółgłosek dźwięcznych).

230. Czy spółgłoska *ch* jest dźwięczna czy bezdźwięczna? Odpowiedź napisz.

231. Podane niżej wyrazy wymów głośno i wyraźnie i zwróć uwagę na litery, oznaczające spółgłoski *p*, *t*, *k*:

a) łapka	— rybka,	b) chatka	— budka,
chałupka	— szybka,	matka	— sąsiadka,
szopka	— trąbka.	łopatka	— wędka.
	c) stuk	— stóg,	
	bruk	— bróg,	
	buk	— Bug.	

232. Czy spółgłoski *p, t, k* oznaczamy zawsze tak, jak wymawiamy?

233. Dlaczego w wyrazach: *rybka, szybka, budka, stóg, bróg* spółgłoski *p, t, k* oznaczamy literami *b, d, g*?

234. Podane niżej wyrazy wymów głośno i wyraźnie i wskaż litery, oznaczające spółgłoski bezdźwięczne: *s, c, sz, ć*:

a) las — obraz,	b) tysiąc — pieniądz,
włos — powróż.	miesiąc — mosiądz.
c) kosz — wąż,	d) sieć — miedź,
pałasz — nóż.	nać — kadź.

235. Dlaczego spółgłoski *s, c, sz, ć* na końcu wyrazów: *obraz, powróż, pieniądz, mosiądz, wąż, nóż, miedź, kadź*, oznaczamy literami *z, dz, ź, dź*?

236. Przepisz, podkreślając litery, oznaczające spółgłoski *p, t, s, sz*. Wytlumacz ich pisownię, według wzoru:

a) płotki — płotek,	b) maska — masek,
schodki — schodek,	wiązka — wiązek,
kotki —	gałązka —
bratki —	laska —
sadki —	kózka —
c) kaszka — kaszek,	d) łapka — łapa,
ścieżka — ścieżek,	rybka — ryba,
wstażka —	czapka —
łyżka —	trąbka —
myszka —	śrubka —

237. Czytaj, rozkładając na zgłoski:

Och, jasno, zielono, a wieczór tak cichy! Na gniazdo ptak leci, kwiat stula kielichy i perłą się rosy świecące. Tam wiejskie pacholę pofleca¹⁾ z pagórka,

¹⁾ Gra od czasu do czasu na flecie.

tam dalej młyn szumi; tam trzody ku wodzie hasają
doliną i szemrze zmęczona rzeczulka, i wstają mgły
białe nad senną wioszczyną, i ozwał się dzwonek
z kościółka: Anioł Pański...

238. Przeczytaj, rozłóż na zgłoski i wskaż samo-
głoski:

a) Ola,	b) nauka,	c) Wisła,	d) Warszawa,
Ela,	nausznik,	Bzura,	Kielce,
Oleś.	naocznik.	Pilica.	Łomża.

239. Napisz wyrazy: *stuk siekiery* — *stóg siana*, *bruk kamienny* — *bróg żyta*, *lud polski* — *łód zimny!*

W jaki sposób w piśmie polskiem oznaczamy sa-
mogłoskę *u*?

240. Wymów głośno i powiedz, na czym polega
różnica między spółgłoskami: *f : w*, *s : z*, *sz : ż*, *p : b*,
t : d.

241. Wymów spółgłoski dźwięczne, odpowiadające
spółgłoskom: *c*, *cz*, *ć*.

242. Jaka spółgłoska bezdźwięczna odpowiada
dźwięcznej *g*?

TREŚĆ.

Przedmowa	2
---------------------	---

O WYRAZACH (§§ 6 — 18) ¹⁾.

II. O wyrazach i ich znaczeniu	3
III. O rzeczowniku	5
IV. O przymiotniku	6
V. O czasowniku	6
VI. O przysłówku	7
VII. O wyrazach samodzielnych i niesamodzielnych	8
VIII. Podział wyrazów	9

O ZDANIU I JEGO CZĘŚCIACH (§§ 19 — 23).

I. Rodzaje zdań	10
II. Części zdania	11

O ZGŁOSKACH I GŁOSKACH (§§ 24 — 35).

I. O zgłoskach	12
II. O głoskach	13
III. O literach	14
IV. O samogłoskach	14
V. O spółgłoskach	15

---

¹⁾ Rozdział I (§§ 1—5) opuszczono.

ĆWICZENIA

O WYRAZACH¹⁾.

II.	O wyrazach i ich znaczeniu.	20
III.	O rzeczowniku	24
IV.	O przymiotniku.	26
V.	O czasowniku	28
VI.	O przysłówku	32
VII.	O wyrazach samodzielnych i niesamodzielnych.	35
VIII.	Podział wyrazów (powtórzenie).	36

O ZDANIU I JEGO CZĘŚCIACH.

I.	Rodzaje zdań	40
II.	Części zdania	42

O ZGŁOSKACH I GŁOSKACH.

I.	O zgłoskach	47
II.	O głoskach	48
III.	O literach	49
IV.	O samogłoskach.	49
V.	O spółgłoskach	51

---

¹⁾ Rozdział I (ćwicz. 1—37) opuszczono.

DRUKARNIA ZAKŁADÓW WYDAWNICZYCH
M. ARCT, SP. AKC. W WARSZAWIE
CZERNIAKOWSKA 225